

КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТ НА БЪЛГАРСКАТА ИКОНОМИКА

Май 2011

**Министерство на финансите
на Република България**

Настоящият доклад има за цел да оцени позицията на България по отношение на конкурентоспособността, следвайки дефиницията на ОИСР¹: „Конкурентоспособността е степента до която една нация може, в условия на свободна търговия и конкурентен пазар, да произвежда стоки и услуги, които отговарят на изискванията на международните пазари, като едновременно с това поддържа и увеличава реалните доходи на населението в дългосрочен период.“

Горното определение включва три важни условия:

1. Способност на икономиката да отговаря на международните изисквания;
2. Свободен пазар и търговия;
3. Реалните доходи нарастват в дългосрочен период.

В настоящата публикация е представено развитието на основните индикатори, избрани да оценят конкурентното състояние на българската икономика. Те включват:

- Относителен дял на българския износ в световната търговия;
- Реален ефективен валутен курс (РЕВК), изчислен чрез използване на различни ценови индекси (дефлатори);
- РЕВК дефлиран с номиналните разходи за труд на единица продукция (НРТЕП);
- Индекс на цените на енергийните стоки, коригирани с промените във валутния курс.

Първият индикатор измерва текущата позиция на страната на международните пазари. Индикатори 2-4 се използват за оценка на ценовата и разходната конкурентоспособност на България.

Относно реалния ефективен валутен курс (РЕВК), има няколко метода, които се използват за измерване на конкурентоспособността на цените. Основната цел на нашия анализ е да се оцени външната ценова конкурентоспособност и как производителите определят цените, за да запазят пазарните си дялове. РЕВК с дефлатор индекс на потребителските цени (ИПЦ) или хармонизиран индекс на потребителските цени (ХИПЦ) е може би най-често използвания показател с месечни данни, но той включва косвените данъци, вносни стоки, нетъргуеми стоки (услуги), а също и такива, които са повлияни от контрол върху цените. РЕВК, дефлиран с ценовия индекс на изнесените стоки и услуги се отнася само за търгуеми стоки и услуги. Този показател, обаче, не включва всички потенциално търгуеми стоки. Той обхваща само тези, които имат достатъчно ниски цени, за да бъдат изнесени през текущия период². Индексът на конкурентоспособността базиран само на изнесените стоки, осигурява недостатъчна информация по отношение на относителната рентабилност на вътрешните стоки спрямо чуждестранните. РЕВК, дефлиран с индекса на цените на производител (ИЦП) в промишлеността е избран да представя цените на търгуемите стоки. Този индикатор включва не само изнесените стоки, но също и тези, търгувани на вътрешния пазар. Предимството на индекса на цените на производител е, че подобно на индекса на потребителските цени, се изчислява на принципа на кошница от стоки представители. Ние разглеждаме РЕВК, дефлиран с ИЦП като най-подходящ измерител на външната ценова конкурентоспособност.

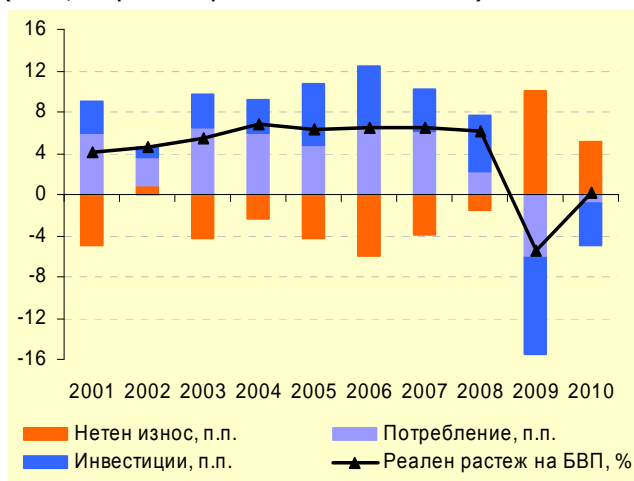
¹ OECD, 1996, Industrial competitiveness, OECD, Paris. Cited in Garelli S. "Competitiveness of Nations: The Fundamentals", available at: <http://www.imd.ch/research/centers/wcc/upload/Fundamentals.pdf>.

² Exchange Rates and Economic Fundamentals. A Framework for Analysis, IMF, December 1994.

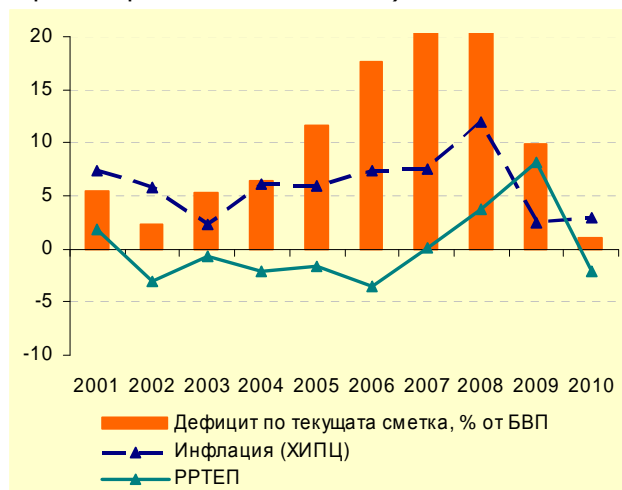
Световната криза имаше положително отражение за реструктуриране на натрупаните дисбаланси в икономиката. Инвестициите и потреблението на домакинствата имаха най-голям принос за икономическия растеж в периода преди кризата, а именно през 2006-2008 година. Темпът на икономически растеж остана висок тогава, но това беше съпроводено с натрупване на макроикономически дисбаланси като: висок дефицит по текущата сметка, повишение на инфлацията и високи цени на жилищата, увеличаване на реалните разходи за труд на единица продукция.

През 2009 и 2010 г. българската икономика беше изправена пред редица предизвикателства. След спада на БВП с 5.5% през 2009 г., икономическото възстановяване започна от средата на 2010 г. и за цялата година беше отчетен растеж от 0.2%, дължащ се основно на износа. Отслабването на натиска на вътрешното търсене доведе до почти балансирана текуща сметка и ниска базисна³ инфлация. В резултат на продължаващото реструктуриране и оптимизиране на процесите в българската икономика, реалните разходи за труд на единица продукция намаляха с 2.2%. Ниското търсене в сектора на недвижимите имоти и строителството спряха презастрояването особено около Черноморието и планинските курорти.

Фигура 1: Приноси към растежа на БВП (п.п., спрямо предходната година)

Фигура 2: Индикатори за дисбаланси (% , спрямо предходната година)

Източник: БНБ, Евростат, Собствени изчисления

³ Базисната инфлация обхваща промишлените неенергийни стоки и услугите. Тя се изчислява от Евростат като от общия ХИПЦ се изключат групите с най-волатилни цени: храни, алкохол и цигари и енергийни стоки.

Акценти

Относителният дял на българския износ на стоки в световната търговия се увеличи през 2010 година. В периода от края на 2008 до началото на 2009 г., износът на България намаля с темпове близки до тези на другите страни от ЕС. Това се дължеше основно на свитото световно търсене. През 2010 г. дела на българския износ се възстанови и достигна равнища, наблюдавани преди кризата.

Бързото свиване на дефицита по текущата сметка е показателно за високата степен на гъвкавост на икономиката. Корекцията в текущата сметка доведе до нисък дефицит от 1% от БВП. Увеличеният износ на стоки и подобряването на разходната конкурентоспособност са основните причини за по-добрата външна позиция. Международната среда по отношение на търсене и цени също беше благоприятна за българския износ, тъй като неговата структура е доминирана от основни метали, храни и петролни продукти. В края на 2010 г. равнището на износа си възвърна нивото от преди кризата.

Ценовата и разходна конкурентоспособност се подобриха през 2010 година. Индексите на РЕВК, изчислени с използването на различни ценови дефлатори показва сравнително ниска степен на посъпване, а РЕВК дефлиран с номиналните РТЕП отчете най-ниското увеличение през последните пет години.

Като цяло посъпването на РЕВК за България, както и за другите нови страни от ЕС, е следствие от процеса на реална конвергенция по отношение на производителността, доходите и цените. Натрупаният растеж на производителността на труда за България в сравнение с този за ЕС 27 изпреварва реалното посъпване на РЕВК, изчислен с различни дефлатори. Повишаването на относителната производителност в търгуемия сектор води до увеличаване на равнището на дохода за цялата икономика, от там – до нарастване на общото равнище на цените и, в последствие, до реално посъпване на валутния курс.

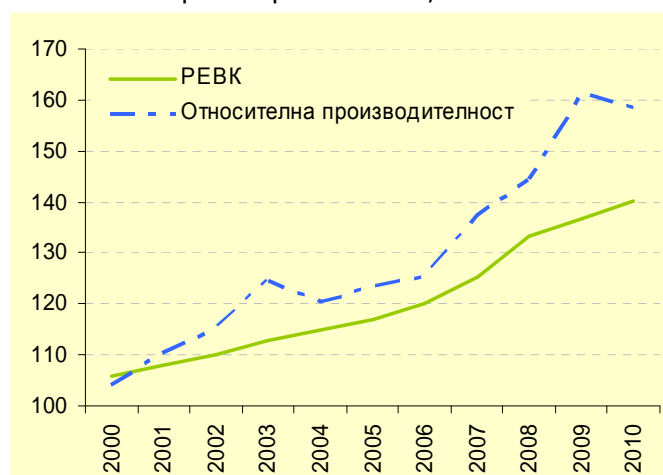
Забавената реакция на пазара на труда към намаляващото търсене през 2009 г., както и продължаващото реструктуриране на икономиката, доведоха до спад в заетостта за 2010 г., концентрирана главно сред нискоквалифицираните работници. Броят на заетите намаля значително с 5.9% (по методологията на системата от национални сметки), а безработицата се повиши с 3.4 п.п. и достигна 10.2%. Оптимизирането на разходите за труд повлия положително върху ръста на производителността на труда и подпомогна растежа на печалбите на фирмите през 2010 година.

Фигура 3: Текуща сметка, (% от БВП)

Източник: БНБ, НСИ, МФ

Фигура 4: РЕВК дефлиран с ИЦП и относителна производителност в търгуемия сектор (преработваща промишленост), България спрямо ЕС 27, 1999=100

Източник: Собствени изчисления по данни на Евростат

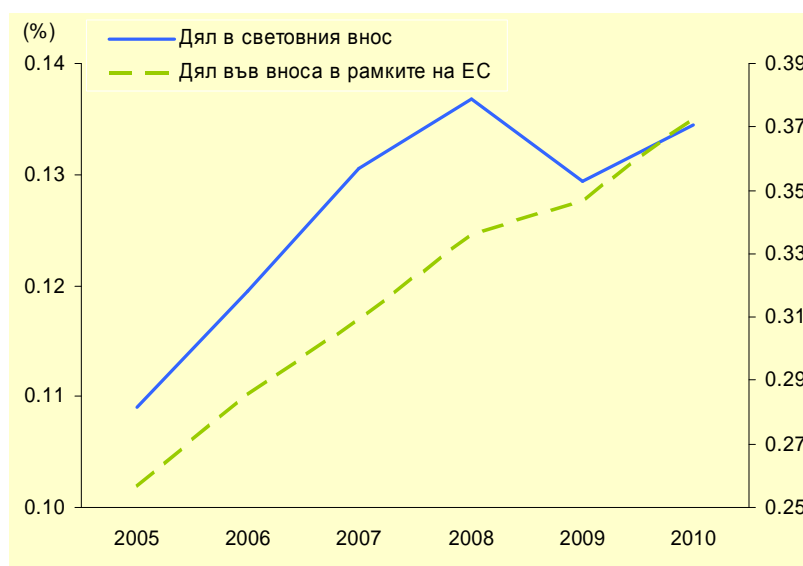
Анализ на конкурентоспособността

Конкурентоспособност на търсенето

След спада в края на 2008 - началото на 2009 г., главно поради свиването на световното търсене, през 2010 г. относителния дял на българския износ в световната търговия възвърна състоянието си отпреди кризата. Делът в търговията със страните от ЕС не намаля дори през кризисната 2009 г. и страната продължи да печели пазарен дял през 2010 година. Българският износ се подобри през 2010 г., като в номинално изражение износът на стоки беше с 33% по-висок в сравнение с 2009 година. Това повишение отразява както нарасналото външно търсене, така и по-високите международни цени на суровините, като например: метали, текстил и храна.

Фигура 5:

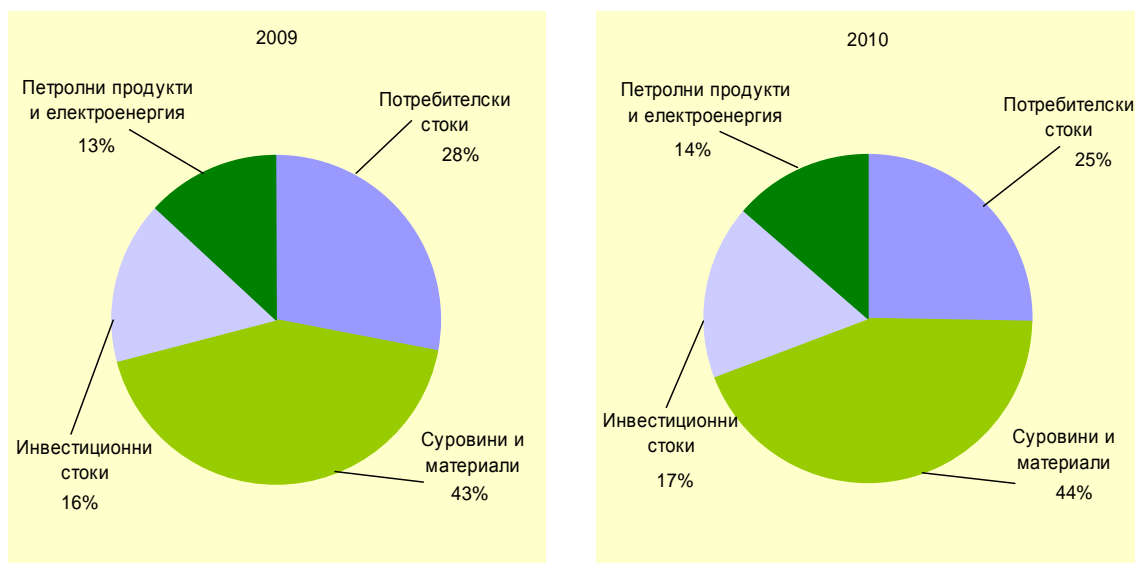
Относителен дял на българския износ в световната и европейска търговия

Източник: Собствени изчисления по данни на СТО и БНБ

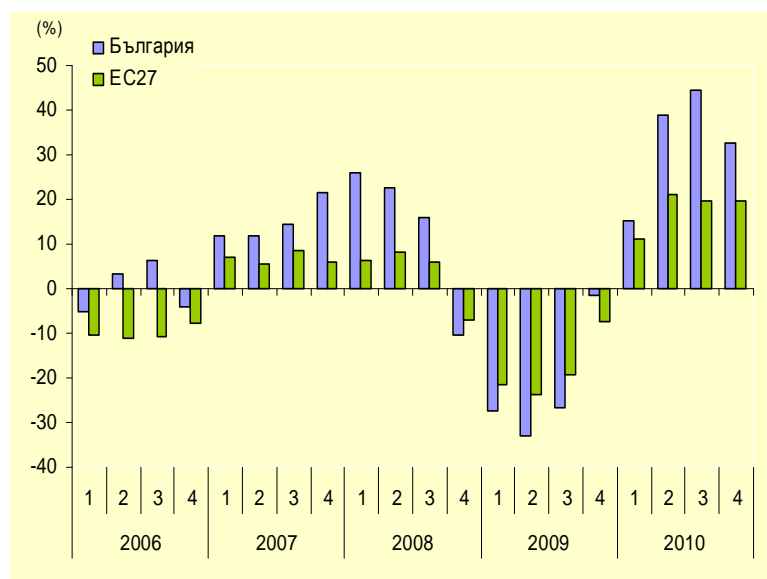
През 2010 г. българският износ регистрира стабилни и високи темпове на растеж. Суровините и материалите имаха най-голям принос за динамиката на общия износ през 2010 г. като нараснаха с 37% в номинално изражение. Инвестиционните стоки са втората най-добре представяща се група в износа с увеличение от 41%, което е в резултат на продължаващото възстановяване на икономиките на нашите основни търговски партньори. Групата "Минерални горива, масла и електроенергия" също регистрира ръст от 41% през 2010 г. с основен принос на петролните продукти.

Въпреки че износът на потребителски стоки нарасна с по-малко от 20%, тази група може да се определи като най-добре представящата се през последните няколко години. По време на кризата износът на потребителски стоки регистрира най-малък спад. Натрупаното увеличение в номинални стойности за 2010 г. в сравнение с 2008 г. е 15.8%. България има традиции в селското стопанство и хранителната промишленост и има все още неразкрит потенциал за производство и износ на био храни и горива.

Фигура 6: Структура на българския износ на стоки

Източник: Собствени изчисления по данни на БНБ

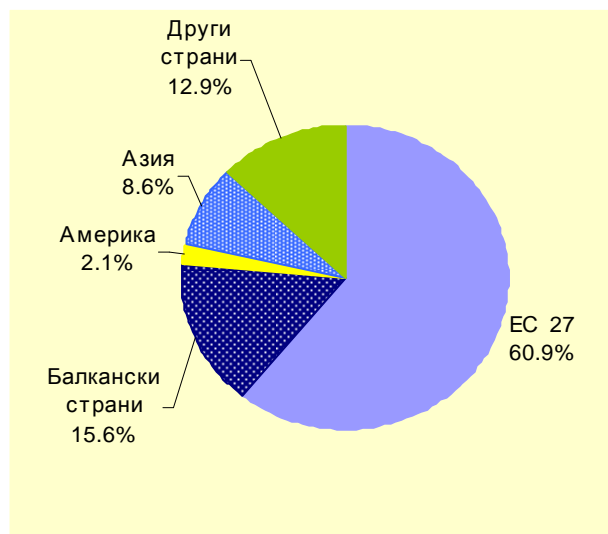
През 2010 г. темповете на растеж на българския износ бяха значително по-високи от средното ниво за страните от ЕС. По този начин страната спечели по-висок пазарен дял в сравнение с повечето от останалите страни от ЕС.

Фигура 7: Износ, номинален растеж

Източник: Евростат

През 2010 г. имаше промяна в географската структура на износа към трети пазари. Износът на българските фирми се засили на някои нови пазари, най-вече от Азия. Например, износът за Китай почти се удвои, а този към Турция нарасна с 56.6% в сравнение с 2009 година. През 2010 г. тези страни имаха по-висок икономически растеж в сравнение със страните от ЕС и следователно техните вътрешни пазари растяха по-бързо. Но и през изминалата година ЕС остана най-големият и най-важният търговски партньор за България. Той абсорбира около 61% от българския износ, при близо 65% през 2009 година.

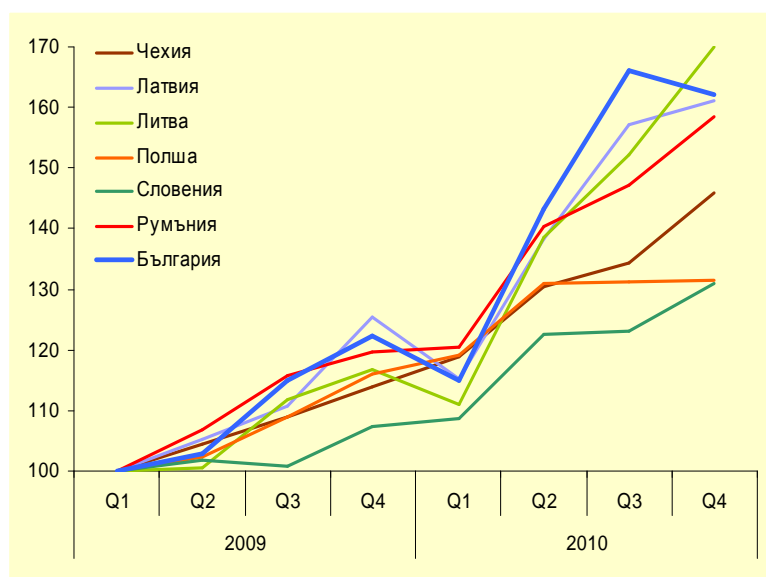
Фигура 8: Географска структура на износа

Източник: БНБ

България е сред най-добре представящите се страни от новите членки на ЕС по отношение на износа. Натрупаното увеличение на българския износ остана на второ място след този на Литва през последните две години.

Фигура 9: Растежи на износа (при база първо тримесечие на 2009 г. = 100)

Източник: Евростат

През 2010 г. реалният растеж на износа на услуги беше доста по-нисък в сравнение с този на стоките. Имаше лека промяна в структурата на износа на услуги като групите "пътувания" и "транспорт" увеличи своя относителен дял, а този на "други услуги" намаля. Положителният нетен баланс на услугите нарасна, което едва ли може да се тълкува като признак за подобряване на конкурентоспособността, а се дължи главно на слабото вътрешно търсене и в резултат на по-ниския внос на услуги.

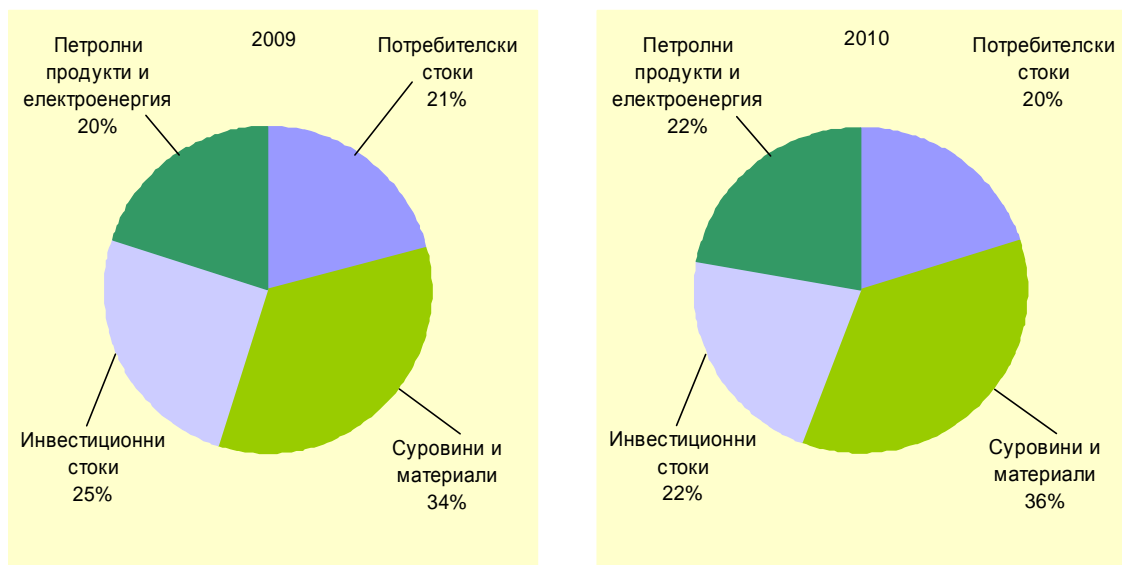
Таблица 1: Реални растежи на износа и вноса (годишна промяна,%)

	2007	2008	2009	2010
Износ на стоки и услуги	6.1	3.0	-11.2	16.2
Стоки	6.2	4.1	-11.4	20.7
Услуги	5.8	0.1	-10.8	5.5
Внос на стоки и услуги	9.6	4.2	-21.0	4.5
Стоки	10.1	3.5	-22.7	7.6
Услуги	7.2	8.7	-10.7	-8.1

Източник: НСИ

Въпреки слабото търсене на вътрешния пазар през 2010 г. вносът на стоки се увеличи в резултат главно на вноса на суровини и материали и горива. Вносът на стоки за крайно потребление, както и вноса на услуги, остана до голяма степен непроменен, дори леко отбеляза спад през 2010 година.

Делът на инвестиционните стоки във вноса намаля с 3 процентни пункта. Това отразява по-голямата чувствителност на инвестициите към бизнес цикъла, както и нарастването на вноса на суровини и енергийни продукти в съответствие с увеличаването на международните цени и високата степен на зависимост на българския износ от вноса на суровини. Сегашната структура на вноса се нуждае от подобрене, за да го направи по-благоприятен за технологично и иновационно развитие на фирмено ниво. По този начин ще се подкрепи структурата на износа към по-ефективно участие на българските фирми във вертикалната специализация в мрежата на производство.

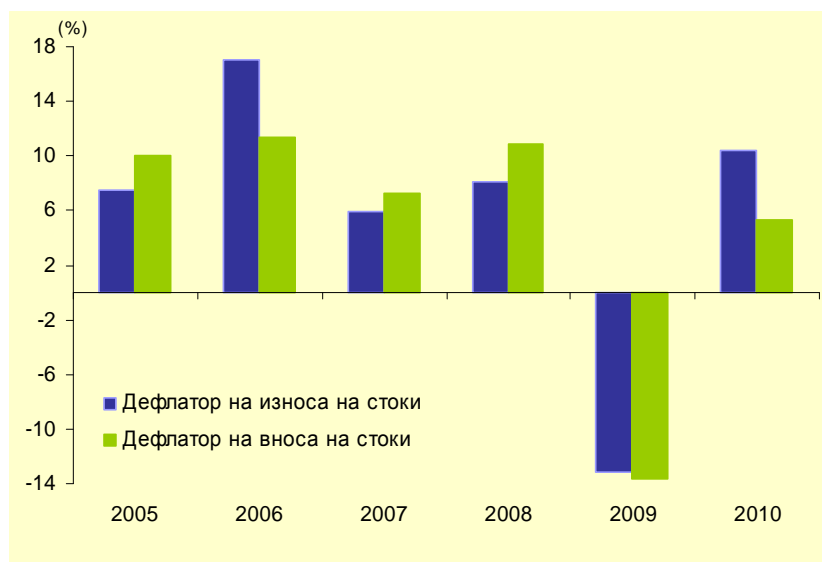
Фигура 10: Структура на българския внос

Източник: Собствени изчисления по данни на БНБ

Индикаторът „условия на търговия“ отбеляза подобрене през 2010 г., което означава, че страната може да финансира по-голям внос с единица изнесени стоки. Има лека промяна в структурата на българския износ към по-високо технологични продукти, но основните причини за благоприятното развитие на условията на търговия са увеличаването на международните цени на стоките за междинно потребление като металите, които формират голяма част от българския износ.

Фигура 11: Условия на търговия (годишна промяна)

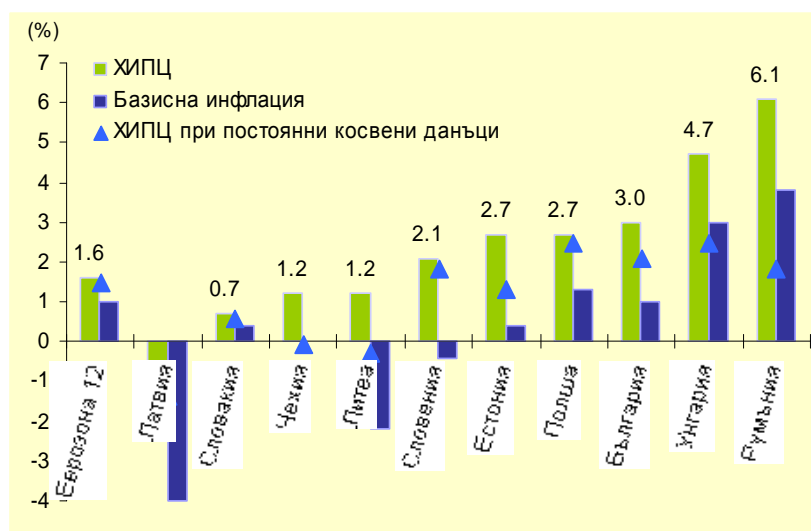

Източник: НСИ

Ценова конкурентоспособност

Инфлацията в България е близка до средната за страните от Централна и Източна Европа (ЦИЕ). Месечната инфлация на годишна база започна леко да се ускорява през 2010 г. под влияние на международните цени на суровините, особено на енергийните и хранителните продукти, които възстановяваха нивата си след спада през 2009 година. Базисната инфлация достигна рекордно ниски нива, поради слабото търсене на вътрешния пазар, увеличената производителност на труда и умерения растеж на заплатите.

Фигура 12:
Инфлация по ХИПЦ
(средногодишно изменение)

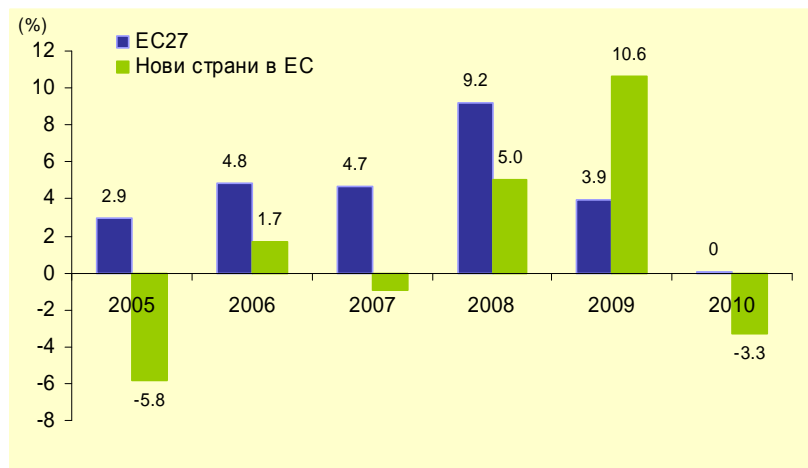

Източник: Евростат

Повишението на акциза върху цигарите имаше значително еднократно въздействие върху ХИПЦ през последните две години. Инфлацията изчислена при постоянно ниво на косвените данъци показва по-ниска стойност за всички страни от ЦИЕ в сравнение с традиционния измерител - ХИПЦ. Някои страни предприеха мерки за борба с кризата като увеличиха ДДС, но за повечето от страните от ЦИЕ процесът на хармонизация на косвените данъци и акцизи предизвика нарастване на общия ХИПЦ.

Започналата от 2009 г. тенденция на подобрене на реалния ефективен валутен курс (РЕВК) дефлиран с ХИПЦ, продължи и през 2010 година. Положителното развитие се наблюдаваше както в сравнение с останалата част от ЕС 27, така и със страните от ЦИЕ. РЕВК през 2010 г. показва 0% изменение в сравнение с останалата част от ЕС 27 и 3.3% реална обезценка спрямо страните от ЦИЕ.

Фигура 13:
РЕВК с дефлатор ХИПЦ
(средногодишно
изменение)

Източник: Собствени изчисления по данни на Евростат

Промяната в средната стойност на РЕВК дефлиран с индекса на цените на производител показва реално поскъпване от 2.6% в сравнение с останалата част от ЕС 27 и 0.3% спрямо страните от ЦИЕ.

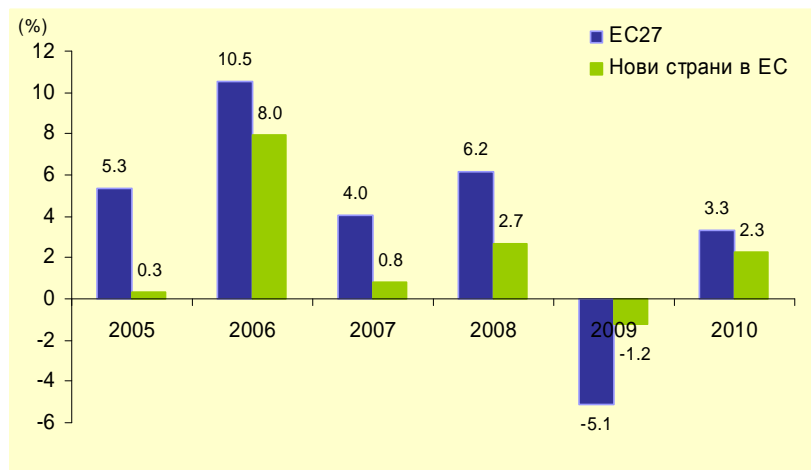
Фигура 14:
РЕВК с дефлатор ИЦП
(средногодишно
изменение)

Източник: Собствени изчисления по данни на Евростат

От последното тримесечие на 2008 г., равнището на РЕВК с дефлатор индекса на цените на стоки и услуги за износ намалва значително. През този период българската икономика беше засегната от световната криза. Недостатъчното външно търсене и съответно ниските цени на суровините допринесоха за намаляване на експортните цени. Външното търсене се увеличи след втората половина на 2009 г. и българският износ на стоки отбеляза двуцифрени темпове на растеж в номинално и реално изражение през 2010 година.

Фигура 15:
РЕВК с дефлатор цени
на износ
(средногодишно
изменение)

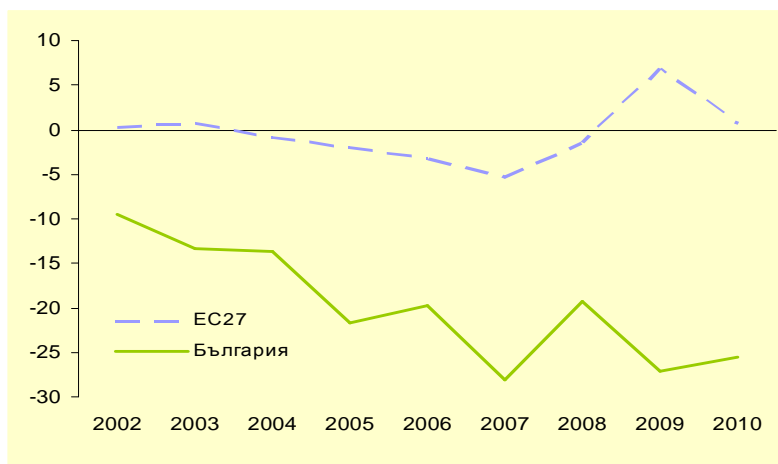
Източник: Собствени изчисления по данни на Евростат

РЕВК, дефлиран с цените за износ е полезен индикатор за оценка на промените във външната конкурентоспособност на страната. Въпреки това индексът на тези цени се влияе от структурата на изнасяните стоки и услуги, която в случая на България е с висок дял на суровините и петролните продукти.

Разходна конкурентоспособност

Приспособяването на разходите за труд доведе до повишаване на производителността и подобряване на разходната конкурентоспособност. Тази оценка е тясно свързана с гъвкавостта на пазара на труда, изразяваща се в бързо адаптиране на разходите за труд при промяна в икономическия цикъл. След известен период на забавена реакция на заетостта спрямо икономическата динамика, броят на зетите се понижи с 5.9% през 2010 година. Намалението на работните места беше концентрирано най-вече сред сравнително ниско квалифицираните работници, което повиши ръста на производителността на труда, в условията на постепенно икономическо възстановяване. Така положителната разлика в периода преди кризата между растежа на производителността в България и останалите страни от ЕС, беше запазена и дори увеличена, което показва продължаване на процеса на конвергенция. Преработващата промишленост, която е пряко изложена на конкурентния натиск на чуждите пазари, успя в поддържането на положителни растежи на производителността дори през 2008 и 2009 г. През 2010 г. темпа на нарастване се засили до около 10%.

Фигура 16:
Растеж в % на реалните
РТЕП в преработващата
промишленост (при база
2001 г.)

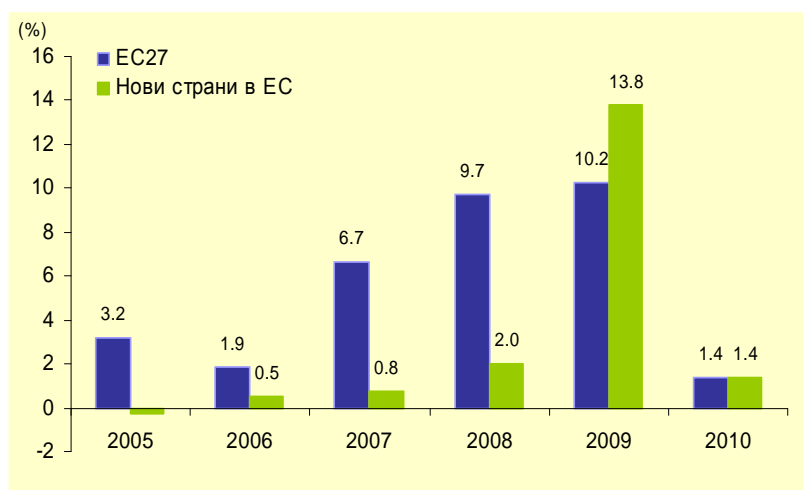

Източник: Собствени изчисления по данни на Евростат

Въпреки подобряването на производителността на труда през първата половина на 2010 г., това не успя напълно да компенсира нарастването на компенсацията на един нает на годишна база. През втората половина на годината реалните РТЕП намаляха с над 6% и допринесоха за годишния спад от 2.2%. Това се дължеше основно на нетъргуемия сектор, тъй като търгуемия отчете увеличение на реалните РТЕП от 2.2% в сравнение с 2009 година. Последното не може да се разглежда като опасност за конкурентните позиции на икономиката. Преработващата промишленост започна да се възстановява от рецесията водена от експортно ориентираните отрасли, които показват силно повишаване на износа. В стремежа за подобряване на конкурентоспособността на външните пазари, предприятията увеличиха натоварването на производствените си мощности и производителността, което доведе до увеличение на заплатите. Освен това през 2010 г. дела на труда в преработващата промишленост леко нарасна, но в сравнение с повечето от новите страни-членки той остава нисък, което потвърждава сравнителното предимство на страната по отношение на разходите за труд.

РЕВК, дефлиран с номиналните РТЕП показва подобрене по отношение на разходната конкурентоспособност на българската икономика през 2010 година. Миналата година реалното поскъпване беше 1.4%, което означава, че номиналното увеличение на заплатите е в почти пълно съответствие с увеличението на производителността на труда, между България и нейните търговски партньори. Разходите за труд на единица продукция значително се повишиха през 2007-2009 година. От средата на 2009 г. темповете на нарастване се забавиха. Процесът на приспособяване на разходите за труд продължи и през 2010 година.

Фигура 17: РЕВК с дефлатор номинални РТЕП (средногодишно изменение)

Източник: Собствени изчисления по данни на Евростат

Освен от разходите за труд, конкурентоспособността на българското производство зависи и от промените в цените на енергията, тъй като нашата икономика е с висока енергийна интензивност. Средногодишното увеличение на цените на енергията се забави до 1.3% в сравнение с нивото си през 2009 година. След значителното забавяне през 2009 г., цените на енергийните стоки започнаха да се увеличават през 2010 г., повлияни от по-високите цени на течните горива и на природния газ, в сравнение с други държави-членки на ЕС.

Фигура 18:

Относителна цена на енергийните стоки за България (претеглена средна спрямо останалите страни от ЕС 27)

Източник: Собствени изчисления по данни на Евростат

Среднопретегленият индекс на относителните енергийни цени за България спрямо останалите страни от ЕС се забави до 1.3% увеличение през 2010 година. Ниските цени на твърдите горива до голяма степен повлияха за това забавяне, тъй като тяхното изменение е отрицателно от края на 2009 година, по тримесечия на годишна база. Доброто предлагане на пазара на въглища остана стабилизиращ фактор в развитието на цените на едро на електроенергия, а също така и на общия ценови индекс на енергийните стоки.

Течните горива регистрираха 0.9% годишно увеличение в цените им през 2010 г. в сравнение със средното за ЕС. Тук се включват промените в акцизите и ДДС, предприети в повечето от останалите държави-членки⁴. Тъй като търсенето в световен мащаб продължи да се възстановява, международните цени на петрола запазиха своето движение нагоре в съответствие със започналата тенденцията в края на 2008 година. Влиянието на международните цени беше засилено и от обезценяването на еврото спрямо щатския долар. Като резултат, цената на суровия нефт, тип „Брент“ (измерена в щатски долари) регистрира 28.7% средно увеличение през 2010 г. Влиянието, което българските производители изпитаха от това увеличение е 36.4%, деноминирано в лева.

Тъй като обобщеният индекс отразява също номиналните промени на валутните курсове на държавите-членки извън еврозоната, засилването на валутите на Полша, Чехия, Унгария, Великобритания и Швеция спрямо еврото през 2010 г., изигра важна роля за задържане на разходите за енергийните стоки в България, в сравнение с тези на другите членове на Съюза.

⁴ Австрия, Белгия, Кипър, Чехия, Дания, Естония, Финландия, Гърция, Унгария, Ирландия, Холандия, Полша, Португалия, Словения, Словакия, Испания, Румъния, Великобритания.